

Demokrati och bildning – (ett idéhistoriskt
perspektiv på) två omstridda begrepp

Anders Burman

Demokrati och bildning

Två radikalt öppna begrepp

Omtvistade, mångtydiga, svårhanterliga

Lätt att tala förbi varandra – och diskussionerna
får ofta börja om från början

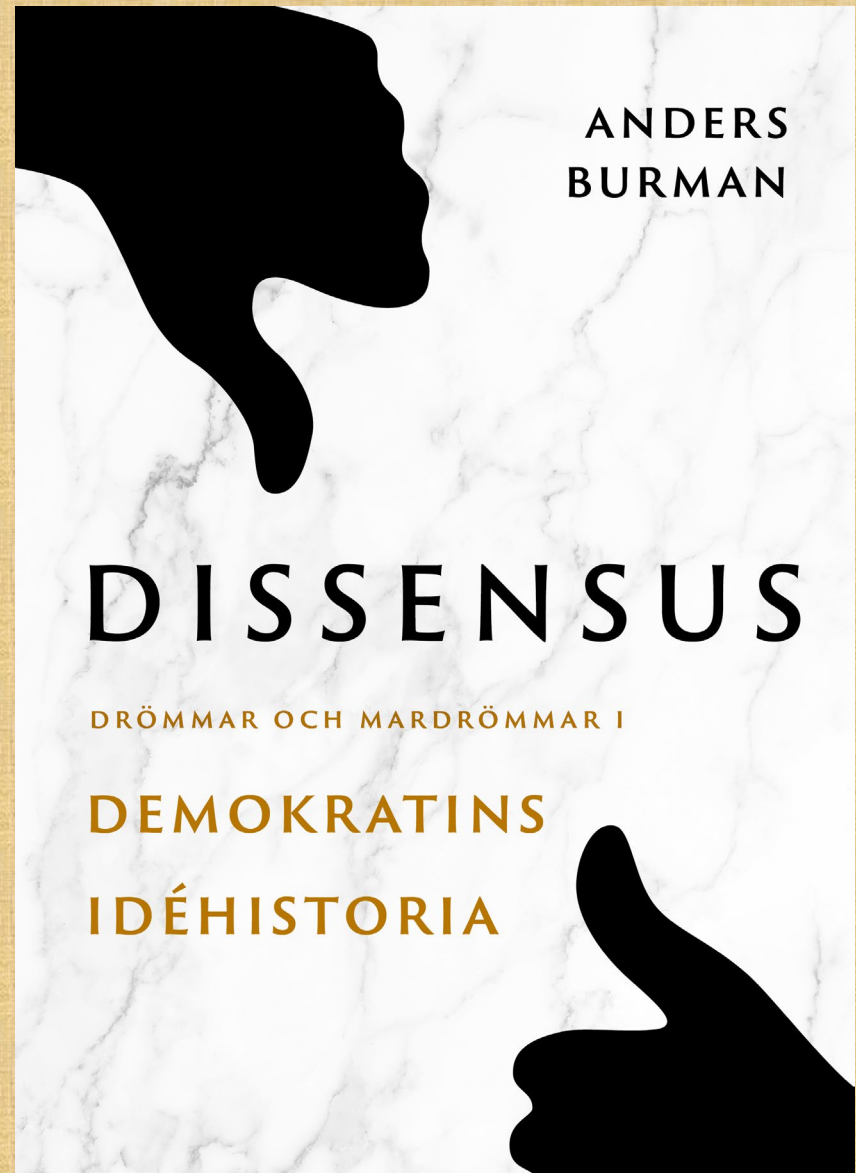
Möjligt att historiskt följa kampen om begreppen
och argumenten för och emot dem
– diskursen om demokratin och bildning

Både demokrati och bildning i spänningsfältet
mellan konsensus och dissensus

Dissensus: oenighet, meningsskiljaktigheter
– motsatsen till konsensus

Dynamisk enhet: diskonsensus?

Både demokrati och bildning omdebatterade
och ifrågasatta – varken deras innebörd eller
deras fortvaro bör tas för given

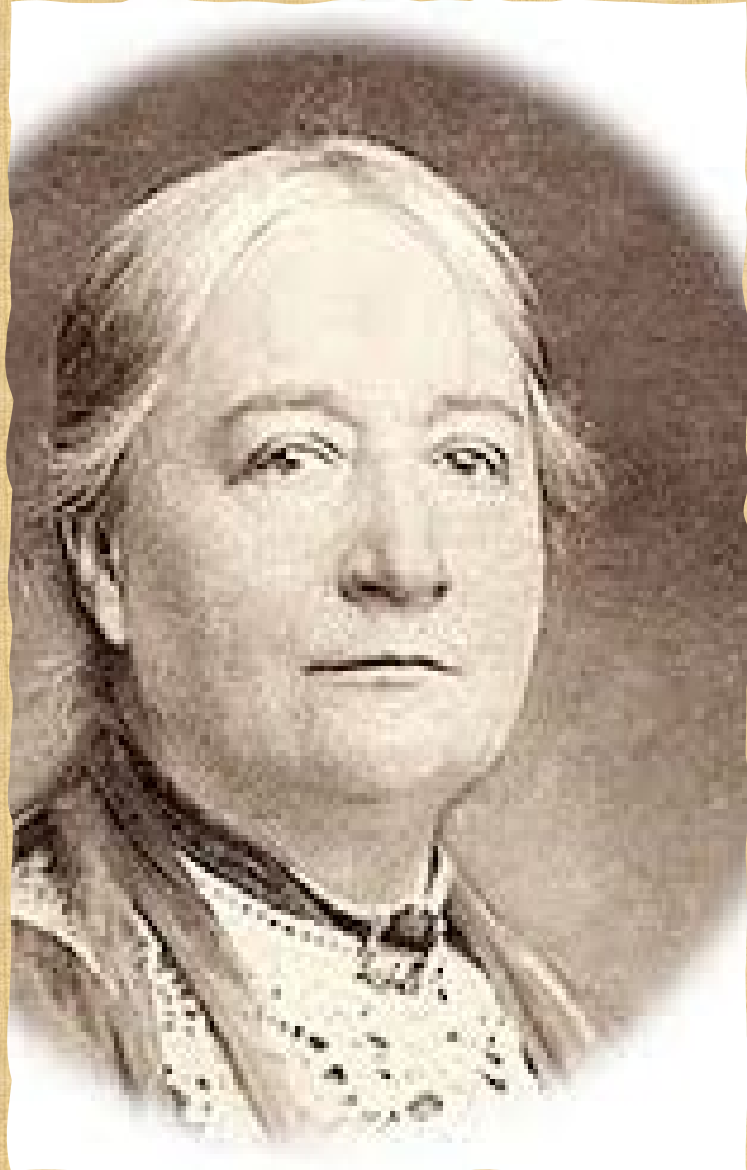
Bokens motto:

”För att idag kunna radikaliserat demokratin måste vi först av allt återupptäcka den” (Chantal Mouffe)

Detsamma kan sägas om bildning

Vilken sorts demokrati?

Vilken form av bildning?

Bildning: fyra synsätt

1. Ytlig bildning – vett och etikett – t.ex. Magdalena Ribbing
2. Bildning som kanon – allt man behöver veta
3. Ellen Key 1900: Bildning är det som finns kvar sedan vi glömt allt vad vi lärt oss
4. Bildning som det som gör oss till dem vi är: inte bara vad utan vem

Bildningens former – exemplet Hans Larsson

Om bildning och självstudier (1908)

Tonar ner bildningens innehåll

Fyra former av bildning:

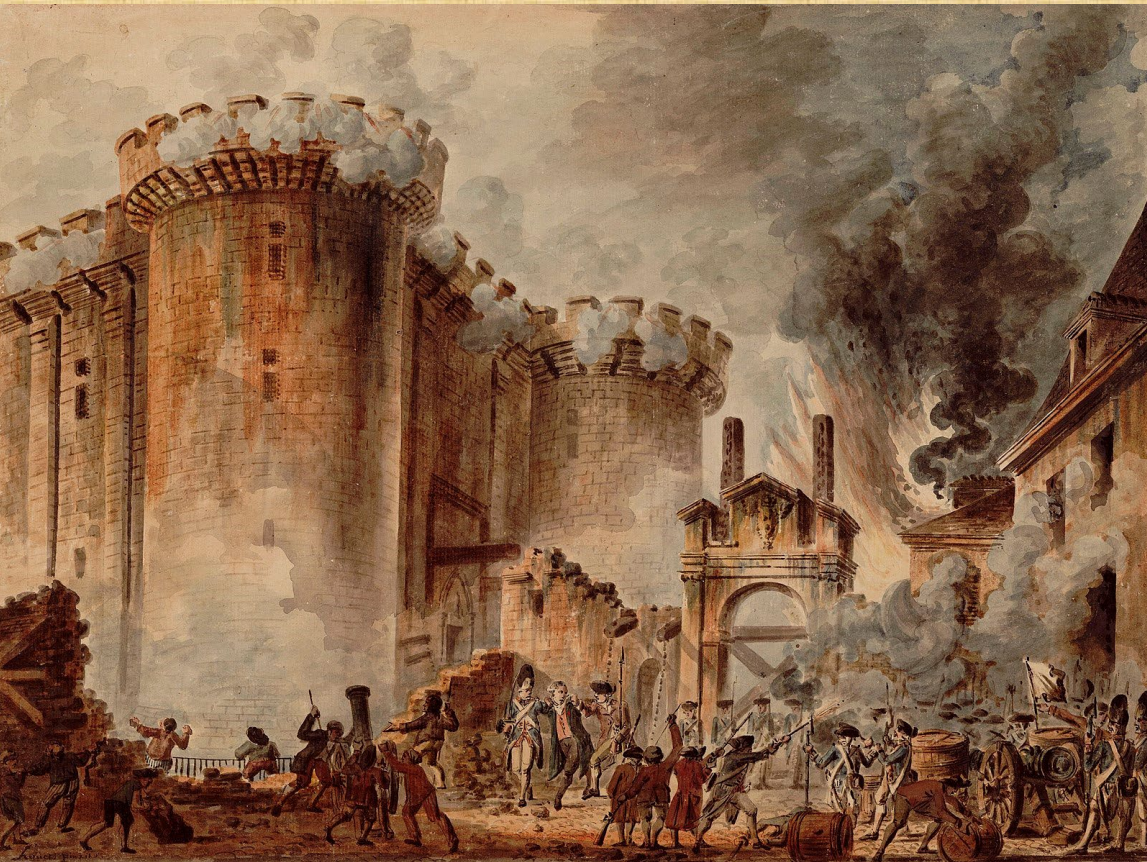
- medborgerlig
- logisk (jfr kritiskt tänkande)
- etisk
- estetisk

Fördelen med att differentiera talet om bildning

Demokratin förutsätter någon sorts medborgerlig bildning – ett par historiska exempel på hur förhållandet mellan demokrati och bildning sett ut:

- Decennierna kring sekelskiftet 1800: franska revolutionen och tyska bildningshumanismen
- Svensk folkbildningstradition
- Dagens situation

Nedslag 1: Decennierna kring sekelskiftet 1800

- Fram till slutet av 1700-talet var demokratin ett undantag och knappast ens en realitet, snarare än dröm – eller för många: en mardröm
- Franska revolutionen avskaffade den gamla samhällsordningen; vad skulle fylla tomrummet? Demokrati ett förslag
- Framtidsprojekt med utopisk dimension

Mänskliga rättigheter

Franska nationalförsamlingens deklARATION om de mänskliga och medborgerliga rättigheterna (1789):

1. Människorna föds och förblir fria och till rättigheter likställda
3. Grunden för all suveränitet vilar ytterst hos folket
17. Rätt till egendom är en okränkbar och helig rättighet

DECLARATION
DES DROITS DE LA FEMME
ET DE LA CITOYENNE.

Quand on le fait c'est peu de chose,
Quand on l'ignore ce n'est rien.

LES représentans du peuple français, constitués en assemblée nationale, arrivés enfin au bout de la carrière de leurs immortels travaux, n'ont pas cru pouvoir les terminer d'une manière plus éclatante, qu'en établissant les droits de la femme, si négligés par eux en apparence, mais qu'ils n'ont jamais perdus de vue un seul instant, pendant leur séjour à Paris: en conséquence, l'assemblée reconnoît & déclare en présence & sous les auspices de l'évêque d'Autun, les droits suivans de la femme & de la citoyenne.

ART. 1er. Les femmes naissent, mais ne

Olympe de Gouges,
*Déclaration om
kvinnans rättigheter*
(1791)

Består liksom Nationalförsamlingens rättighetsförklaring av 17 artiklar.

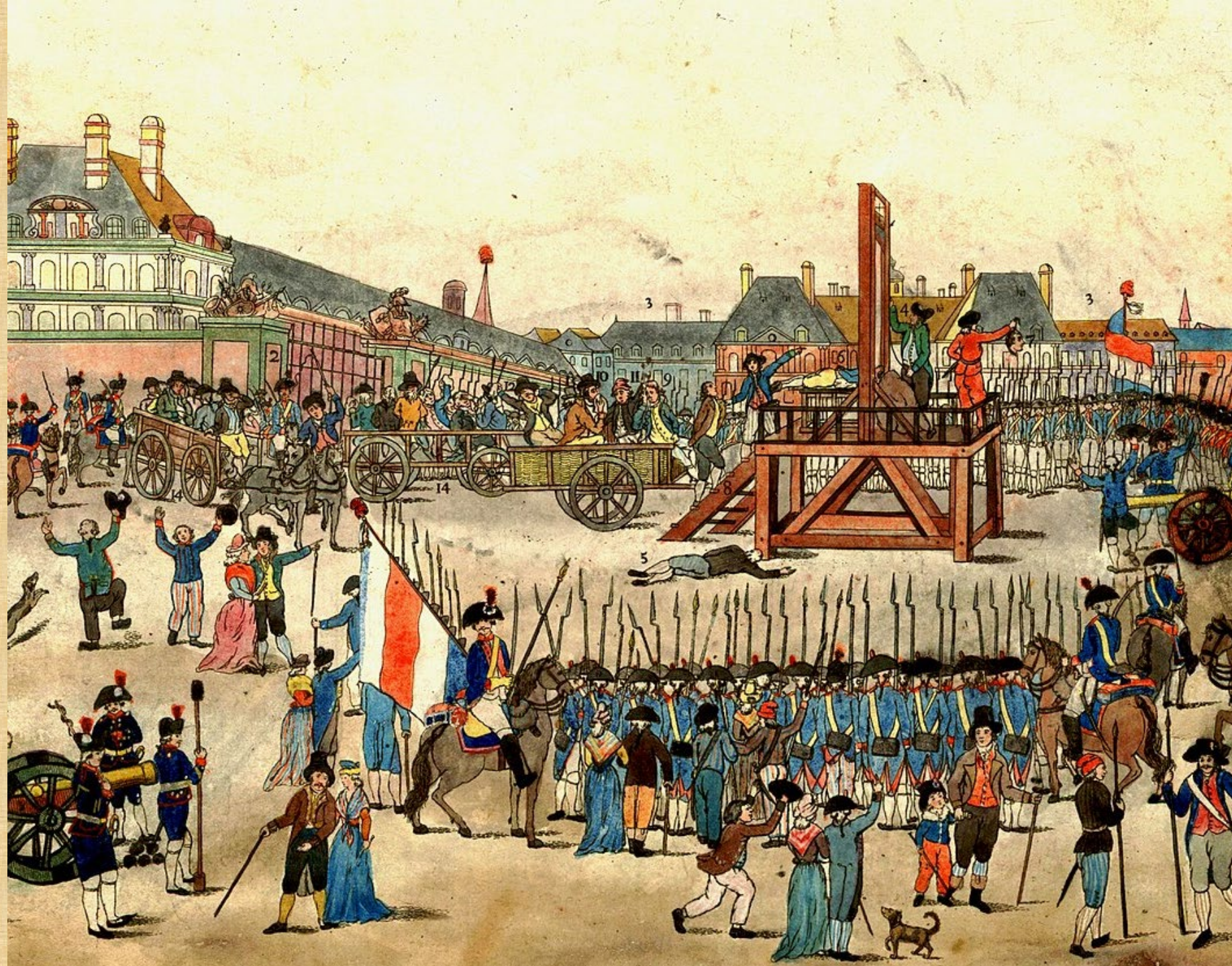
1. Kvinnan föds och förblir jämlik med mannen.

10. Om kvinnan har rätt att bestiga schavotten, bör hon också kunna bestiga talarstolen

- Kvinnor som ett aktivt politiskt subjekt
- Kvinnoklubbar förbjöds hösten 1793 – då även Gouges avrättades

Robespierre och terrorn

- Terrorn (hösten 1793 till sommaren 1794), revolutionens radikalisering
- Maximilien de Robespierre – demokratin som den organiserade principen i en politisk vision
- Totalitär demokrati
- Ledde till att motviljan mot demokratin tilltog

- Vissa åtgärder gjordes för att skolan skulle bli mer tillgänglig, men det blev inget av de mer långtgående demokratiska reformplanerna av folkundervisningen
- Däremot avskaffades de gamla universiteten som kopplades samman med *l'ancien régime* – ersattes av fackhögskolor, *grand écoles*, t.ex. École polytechnique och École normale supérieure
- Avancerade och specialiserade professionsinriktade studier
- Meritokratiska snarare än demokratiska

– Jfr Karolinska institutet 1810

Det tyska bildningsuniversitetet

- I Tyskland lät demokratin vänta på sig – och inom den högre utbildningen valde man en annan väg än i Frankrike
- Universitetet i Berlin 1809–1810 som det första moderna forskningsuniversitetet – Humboldt ideologisk chefsarkitekt
- Kunskapsproducerande universitet – forskning och undervisning, *Wissenschaft* och *Bildung*
- Framför allt humanistiska ämnen
- Introducerades vid svenska universitet vid mitten av 1800-talet

Humboldt och det nyhumanistiska bildningsbegreppet

- Att utvecklas intellektuellt på ett harmoniskt och individuellt sätt – originalitetstanken
- En harmonisk kultivering av själsförmögenheter i en öppen process – jfr Donald Broady: Att bilda sig är att bli något inte på förhand givet
- Ensamhet och frihet
- Ett akademiskt bildningsbegrepp
- Men även i Tyskland tankar på en allmän folkuppfostran, t.ex. Fichte – Berlinuniversitetets första rektor – som 1808 höll sina tal till tyska nationen

Nedslag 2: Svensk folkbildning

- Glappet mellan folkskola (1842) och läroverket – kom delvis att fyllas av folkhögskolor, bildningsförbund etc.
- Sociala rörelser: frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen
- Från universiteten utgående föreläsningsverksamheter och studentföreningar, t.ex. Verdandi (1882)
- Studieförbund: ABF (1912) etc.
- Folkbibliotek (Valfrid Palmgren)
- För folket och genom folket
- I grunden en demokratisk bildningskonception

I Sverige hundraårsjubileum, 2018–2021:
100 år sedan både kvinnor och män för
första gången fick rösta i val till riksdagen

Medborgerlig bildning krävdes när folket
gick från att vara undersåtar till medborgare

Studiecirkeln och den skötsamme arbetaren

Palme 1969: Sverige som en
studiecirkeldemokrati – men talade själv
hellre om utbildning och utveckling än
bildning – den dominerande
utbildningspolitiska hållningen sedan dess

Bildningens återkomst i dag

Mot bakgrund av:

- Högerpopulismen, ”alternativa fakta” etc.
- Nyliberalismen och NPM – styrningsrationalitet, nyttighetstänkandet, mätbarhetskulturen
- Den påstådda krisen i skolan
- Den förmodade splittringen, uppluckringen
 - jfr Sverker Sörlin, ”Bildning bidrar till att hålla samhället samman. Vi behöver veta mer tillsammans.”
 - jfr även talet om svenska kulturarvet (SD etc.)

Sverker Sörlin

TILL BILDNINGENS FÖRSVAR

Den svåra konsten att veta tillsammans

Demokratis ställning i dag

Är det en överideologi, kanske rent av en ny religion? Eller befinner sig demokratin globalt sett i ett kristillstånd?

Rysslands krig mot Ukraina – också ett krig mot den demokratiska kulturen

Såväl yttre som inre hot mot demokratin

Yttre hot: Ryssland men också Kina – liksom våldsbejakande extremism etc.

Inre hot: tendenser som undergräver den demokratiska kulturen, t.ex.:

- de multinationella företagens allt större makt
- nationalstaternas förlorade suveränitet
- den allt starkare ställningen för olika högerpopulistiska, auktoritära och nyfascistiska strömningar
- föreställningen att demokratin måste stå tillbaka för teknokratiskt styre;
jfr hanteringen av covidpandemin – eller klimatkrisen...

Till sist: vad bör göras?

- Göra gemensam sak med klimat- och miljörörelsen
- Bekämpa ojämlikhetstendenserna
- Demokrati inte bara frihet utan också jämlikhet – sökandet efter en dynamisk balans däremellan: *égaliberté* (Balibar) eller på svenska, ”jämfrihet”

demokrati är jämfrihetens och det diskonsensuellas styrelseskick

- Demokrati som ett sätt att leva i vardagen, på samma sätt som bildning är något som pågår hela tiden
- Både demokrati och bildning såväl verb som substantiv – med en öppning mot det okända och främmande
- Viktigare än på länge med en uppdaterad demokratisk bildningskonception

Tack för uppmärksamheten!

Gisela Ståle "Brodera ut texten"

anders.burman@sh.se

